

УДК 371.83(477)

Гаврилова О.В.

Гаврилова Олена Вікторівна. Коло наукових інтересів – скаутський рух, виховання підростаючого покоління.

Становлення скаутського руху в Україні

У статті автор досліджує проблему становлення скаутського руху на території України у контексті історичних подій ХХ сторіччя. Подано коротку характеристику існування руху на сучасному етапі в різних регіонах України.

In the article an author explores the problem of becoming of scout motion on territory of Ukraine in the context of historical events of a XX century. Short description of existence of motion is given on a modern stage in the different regions of Ukraine.

Оскільки питання історії скаутського руху на сучасній території України залишається маловідомим та дискусійним, **мета** даної статті – проаналізувати літературу, архівні джерела та дати характеристику становлення та розвитку скаутського руху в Україні.

Виходячи з мети, були поставлені такі **задання статті**:

1. Провести огляд наукової літератури з питання історії скаутського руху на базі українських видань.
2. Проаналізувати становлення та розвиток скаутського руху через призму історичних подій на території сучасної України.
3. З'ясувати вплив скаутингу на суспільне життя України.

Дані питання було частково розглянуто, але не в повному обсязі і частково в однобічному ракурсі дослідниками, що у своїй більшості безпосередньо належать до скаутського руху. Спробуємо подати короткий огляд літератури, що стосується історії та розвитку скаутського руху в Україні як добровільного неполітичного виховного руху для молодих людей, відкритим для всіх незалежно від їх походження, расової приналежності або віросповідання, відповідно до мети, принципів та методів, що розроблені засновником руху [7].

Видання словниково-довідникової літератури у скаутському русі розпочинається з видання «Скаутинг. Словарь-справочник» Володимира Довбищенка та Олега Решетникова 2001 р.

[6]. Автори – український і російський скаутські керівники – члени національних виборних органів.

Питанню дослідження історії “українського скаутського руху” – Пласта присвятив дисертацію на здобування наукового ступеня кандидата історичних наук Окаринський Володимир Михайлович. Як було вже зазначено в автoreфераті дисертації “Український скаутський рух (1911-1944)”, “перші ґрунтовні спроби написання історії українського скаутського руху були втрачені” [14], хоча могли досягнути серйозного наукового рівня.

В автoreфераті дисертації Окаринський В.М. спробував дати аналіз літератури про один з видів скаутського руху на території сучасної України – Пласт – до 1944 року існування. Автор доходить висновку, що “огляд літератури засвідчує відсутність комплексних праць, які б охоплювали весь український скаутський рух, а не його окремі складові, розглядали б його як частину молодіжного і громадсько-політичного рухів у сукупності їх взаємозв’язків. Аналіз переднього стану дослідження свідчить, що наявних досліджень навіть окремих складових руху недостатня кількість, охоплюють вони далеко не весь обсяг матеріалу, базуються на недостатній кількості архівних джерел та матеріалів періодичних видань, але це компенсується літературою мемуарного характеру” [14, с. 5].

Проблемі історії скаутського руху на українських землях, що знаходились у складі Росії, присвятив свої праці Кудінов В.А. [11; 12], який

намагався дати об'єктивний аналіз діяльності скаутів у період після Жовтневої революції, розкрити об'єктивні та суб'єктивні причини гибелі скаутського руху у Росії.

Англійська версія історії російського, угорського, польського, югославського, українського і вірменського скаутингу “Несломленные” (The Undaunted by Piet Krooneneberg) Піта Крооненберга [1; 9] перевидана на російську мову у Ялті-Гурзуфі у 2000 р. (в оригіналі книга видана у Женеві у 1998 р.).

Що стосується наукового висвітлення проблеми в Україні, то це дві захищенні кандидатські дисертації (Окаринського В.М. та Довбищенка В.І.) та закореніла тенденція до розгляду Пласта як єдиної організації скаутського руху в Україні, хоча існували та й існують інші дитячі та молодіжні організації: Сокіл, Січ, СУ, АСУ, АГУ, СПОК та ін., про які сучасні українські науковці намагаються не згадувати, віддаючи перевагу Пласту. Таким чином, історіографічний аналіз проблеми показує, що разом з безперечними досягненнями в її розробці ще немало невирішених питань. Дотепер не створено фундаментальної праці з історії скаутського руху, що охоплює весь період з моменту його зародження на початку ХХ століття і до сьогодення. Спробуємо коротко надати достовірну інформацію про існування організацій скаутського типу в Україні протягом чотирьох умовних періодів, звертаючи увагу на історичні події.

Нагадаємо, що землі, що зараз належать Україні, на початку ХХ ст. були розділені між царською Росією (Правобережна Україна з кін. XVIII ст.) та Австро-Угорщиною (Галичина, Буковина та Закарпаття були колоніями у складі Австро-Угорщини. Слід зауважити, що Східну Галичину заселяли переважно українці, а Західна Галичина була польською. Поєднання в одній адміністративній одиниці цих двох народів спричинило напруження стосунків між ними).

У царській Росії спроба О. Пантюхова створити скаутський загін у 1909 році мала успіх та підтримку з боку царя Миколи II. Протягом 5 років з'явилися осередки у Києві, Ялті, Харкові, інших містах сучасної України. Велику роль у цьому належить А.К. Анохіну, який у 1915 році у видавництві І.І. Симоненка м. Києва пустив у життя “Спутник юного разведчика” [3]. В цьому виданні скаутинг розуміється як різновид сокольсько-фізкультурного руху. Тобто ми додімно логічного висновку, що у **перший** умовний період (1909 – поч. 1911) розвиток скаутського руху на території сучасної України був неоднозначним. У той час, коли на території України, що належала царській Росії, скаутський рух вже набрав швидких обертів у своєму розвитку, на західноукраїнських землях ще було затишшя.

У **другий** умовний період існування (1911–

1918 рр.) скаутський рух з'являється і на території Західної України.

22 травня 1911 р. Анджей Малковський, колишній член спортивного товариства “Сокул” (Сокіл), видає наказ про створення 4 перших скаутських дружин – 3-х чоловічих і однієї жіночої, які вирішили назвати “Пластом”. Так зазвичай називали козаків-розвідників Таманського Кубанського війська. В 1912 році з'являються перші пластові гуртки в складі спортивного товариства “Січ”, засновниками перших гуртків стали Петро Франко (син Івана Франка, видатного українського письменника) та Іван Чмоля, обидва в той час студенти Львівського університету.

На початку існування скаутського руху у Львові він існував як єдине ціле. У 1911 році і Петро Франко, і Олександр Тисовський співпрацювали разом з А. Малковським у проведенні першого курсу скаутських інструкторів. Ale і історичні події, що внесли свої корективи (Львів був польським, поляки й українці боролися кожен за свою Батьківщину), і наростання особистих амбіцій Анджея Малковського, Олександра Тисовського та Петра Франка (тому що саме ці люди вважаються засновниками скаутського руху в Галичині) спричинили розкіл організації.

12 квітня 1912 року прийняв пластову присягу перший пластовий гурток, який складався з учнів I Академічної гімназії у Львові і став, в подальшому, основним відділом Пласта. Присягу приймав **Олександр Тисовський**, якого вважають основоположником Пласта за те, що він дотримувався “букви” баден-паулівського скаутингу та синтезував його ідеї з українськими особливостями, а дату **12 квітня 1912 року** – датою заснування Пласта. Виникнувши у Львові, пластові осередки досить швидко поширюються по всій Галичині, та до початку Першої світової війни (1914-1918 рр.) вони існували майже у всіх її містах. Однак їх виникнення не носило організованого характеру, тому й не було злагодженості та одноідейності у їх діяльності.

Пласт як організація, що з'явилася на базі спортивних товариств “Сокіл” та “Січ”, що також існували у I Академічній гімназії у Львові, припиняє існувати як організація для польської та української молоді напередодні громадянської війни, саме тоді постає об'єднане харцерство ZHP і Пласт. Діячі цих двох відгалужень колись єдиної Організації прагнуть знищити один одного. Обидві Організації стають політичним знаряддям польсько-українського протистояння і стають молодіжними рушіями як польських шовіністів, так і українських націоналістів.

Скаутський рух у роки I Світової війни

Передбачаючи I Світову війну ще в ході Балканської війни 1912 року, “політичний” провід українців Галичини прийняв рішення, що на випа-

док війни між Австрією і Росією український народ виступить проти Російської імперії як свого найжорстокішого визискувача. Передбачуваний час настав, і вихованці Пласта також поспішили виконати свій обов'язок проти того, аби в цій війні відвоювати кращу долю Україні. Адже задля цього вони себе і готували” [15, с. 47-52]. “Більшість пластунів була організована в Українських Січових Стрільцях, а пізніше в Українській Галицькій Армії. Пластуни брали участь у боях “з москалями”, а потім у визвольних змаганнях українського народу за самостійність України” [4].

Що ж до розвитку скаутського руху в Центральній та Східній Україні, то він мав прямий зв'язок із подіями, що відбувалися в межах царської Росії, а з січня 1918 року – у РРФСР.

У 1914 р. було створено також **“Общество содействия мальчикам-разведчикам”** – **“Русский скаут”**. Їм керував віце-адмірал **I.Ф. Бострем**, опікувалась велика княгиня Єлизавета Федорівна, скульптор І. Жуков був секретарем цієї організації [11, с. 7]. У 1915 р. А.К. Анохін та Л.Д. Прохорова започаткували перший герліскаутський загін у Києві, відтоді скаутський рух став відкритий і для дівчат. Це був передовий досвід у вихованні дівчат того часу. А. Анохін підкresлював користь суспільної праці хлопчиків та дівчат-скаутів. До кінця 1915 року в Києві було понад 700 скаутів і близько 150 дівчат-скаутів – гайдів [16].

Під час Першої світової війни багато скаутів служили у розвідці російської армії, допомагали у нагляді за пораненими, допомагали селянам в сільськогосподарських роботах; так, наприклад, восени 1915 року 40 скаутів на чолі з доктором Анохіним в селі Зарубніці обслуговували 60 селянських сімей, замінюючи господарів, що пішли на війну.

Державний переворот 1917 р. та громадянська війна, яку він приніс, поставили перед скаутами Росії питання вибору своєї позиції. Так, частина членів руху пішла відстоювати Російську державу в лаві білої армії. Частина керівного складу перейшла до співробітництва з новою владою, створюючи організації, що служили ідеям комунізму. У 1917-1918 роках саме ними була зроблена спроба приладнати скаутські ідеї до комунізму. З'явилися Юні комуністи (**Юки**). Друга спроба перерозділу надала світу комсомольців та нову організацію РКСМ (1918 р.). Але історія співпраці цих реформаторів з комуністами скінчилася трагедією. Влада їм не простила скаутингу, через що вони усі у різні роки були скатовані та страчені.

Значна частина скаутів та їх дорослих вихователів лишилася остроронь політичних баталій, вививши таким чином свою вірність ідеям скаутингу та роботі з дітьми. Вони продовжили роботу в ОРЮР у незмінній формі.

Під час громадянської війни РСДП(б) та її молодіжне крило – РКСМ головні зусилля спрямовували на фронт, тому в них не було достатньої можливості боротися з непролетарськими молодіжними організаціями. Але наприкінці війни ситуація змінилась. Питання постало таким чином: боротьба, знищення, а не співробітництво. Розуміючи популярність, ефективність, а також міжнародний характер скаутського руху, більшовики одразу побачили в ньому конкурента у справі виховання підростаючого покоління.

Отож, у другий період існування (1911-1918 рр.) у скаутському русі Росії відбулася перша спроба перерозділу, спричинена історичними подіями.

Розглянемо **третій** умовний період (1918-1930 рр.) існування скаутських організацій на території сучасної України.

Після Сен-Жерменського договору (10 січня 1919 р.), що підтверджив розпад Австро-Угорщини, українські землі були поділені вже між чотирма державами: Велика Україна і далі перебувала під Росією (тільки вже не білою, а червоною), Галичина і Волинь – під відродженою Польською державою (після Версальського договору Польщі присудилась вся земля на захід від Бугу – Берестейщина, Холмщина та Насяння), Закарпаття приєдналося до Чехословаччини (після з'їзду у Скрентоні у листопаді 1918 р.), а Буковина стала занедбаною румунською провінцією. Зрозуміло, що це також стало і на перешкоді подальшого розвитку єдиного українського скаутського руху, а в підбільшовицькій Україні його взагалі унеможливило.

16 січня 1919 року Анджей Малковський гине на Сицилійській дорозі, наїхавши своїм авто на міну.

Перші кроки до легального відновлення Пласта в Галичині здійснювалися у вкрай несприятливих умовах. У 1920 році було відновлено Верховну Пластову Раду як окрему секцію УКТОДОМ – **“Українського товариства охорони дітей та опіки над молоддю”**. Її очолив Олександр Тисовський, але коли постало питання про те, аби він став ще й керівником Пласта, він як державний польський службовець не бажав ризикувати своїм становищем. Натомість цю посаду зайняв його брат, Степан Тисовський, який приступив до відбудови структур Пласта.

До 1930 року Пласт охопив значну кількість шкільної та ремісничої української молоді у містах і селах. В Карпатах і по всій Західній Україні відбувалися численні пластові табори. Зважаючи на це, **польська влада остаточно заборонила Пласт як організацію “мілітарну”, “підривну”, “терористичну”, “шпигунську”, “протидержавну” тощо. Це сталося 26 вересня 1930 року**. Найгостріших репресій зазнають пластуни Львова, Станиславова, Сокала, Коломиї, Стрия.

З цього часу пластова діяльність у Польщі ведеться підпільно.

Що ж до українських скаутів, що знаходились у Радянському Союзі, то вони теж зазнали репресій та переслідувань. У 1919 р. II з'їзд РКСМ прийняв своє перше рішення щодо скаутів – розпустити ці організації та ліквідувати скаутські загони. В той самий час була створена комісія з вивчення системи фізичного виховання, що застосовувалась у скаутингу.

Деякі скаутмайстри запропонували свої послуги для підготовки допризовної молоді до служби в армії. Таким чином, йдучи на певні компроміси, вони отримали деяку підтримку та легалізацію своєї діяльності з боку органів загального військового навчання. До сього часу вже втратив свого значення традиційний девіз скаутів Росії “За Бога, Царя и Отечество!”, бо Бога, сказали, нема, царя скинули, а “Отечество” було у полум’ї громадянської війни. Крім того, більшовики збиралися битися до остаточного “визволення пролетаріату всього світу”, і обов’язки перед Батьківчиною для них були зayıвими. Замість того з’явилось “скаут – друг трудящих”, “скакут допомагає трудовим братам” та інше.

Досить високу оцінку отримав скаутський рух від Н.К. Крупської, яка глибоко вивчила його педагогічну сутність та значення. У 1921 р. вона зробила доповідь на засіданні Державної вченової ради, у якій закликала використовувати скаутські методи у комсомольській роботі. Тоді ж була опублікована її брошура “РКСМ и бойскоукайзм” [10, с. 56-65].

У 1922 р. II Загальноросійська конференція РКСМ прийняла резолюцію про самоорганізацію пролетарських дітей і створення піонерських загонів на основі реорганізованої системи скаутингу. Після конференції група скаутмайстрів Москви опублікувала декларацію про підтримку створення дитячого руху “юних піонерів” в РРФСР. Ця декларація розділила скаутів на три течії: перші перейшли на співробітництво з комсомолом на будь-яких умовах, другі – під керівництвом “старшого друга скаутов РСФСР і ДВР” І. Жукова – прагнули до створення пролетарського дитячого руху із збереженням традицій скаутингу, третя група – під керівництвом скаут-майстра В. Попова – не визнала московської декларації та не погодилась на злиття з комсомолом [8, с. 209].

Тим часом тактика РКСМ по відношенню до скаутських організацій заключалася у тому, щоб добитися їх абсолютноного знищення. Лояльних до радянської влади скаутмайстрів передбачалося “втягувати в ряды коммунистического детского движения, персонально проверяя каждого из них, а остальных разогнать, лишать всякой поддержки, изолировать материально и морально, отряды скаутов расформировать, но не переименовывать их в юных пионеров” [8, с. 211].

Такий розвиток подій був характерний для всіх республік, що входили до РРФСР. Тому багато скаутмайстрів, що працювали на периферії, вступило до комсомолу, ставши вожатими загонів. У 1924 р. на час VI з'їзду РКСМ серед вожатих країни їх було 14,4%, хоча в окремих районах ця цифра була більше, наприклад, на Далекому Сході – 41%, в Середній Азії – 25%, у Северо-Двінській губернії – 67% [11, с. 39].

У 1925 році з'їзд комсомолу знову приймає рішення про знищення скаутингу “як системи, разом з носіями...” Результатом цієї тактики було те, що у 1926 р. на щорічному з'їзді РКСМ відповідальні за переслідування скаутського руху доповіли про завершення повного знищення руху та його окремих членів.

Ми доходимо логічного висновку, що цей період для скаутського руху на території сучасної України був дуже складним та напруженим. У складі Росії і під Польщею українські скаути зазнали репресій та переслідувань. З приходом радянської влади прищеплюється піонерія, яка мала за мету замінити скаутські цінності на радянські, лише дещо ззовні нагадуючи скаутинг. Скаутський рух у СРСР був повністю знищений у 1926 р. Лише після звернення представників комсомолу у 1954 р. до Національного штабу Скаутської Асоціації Об’єднаного Королівства у Лондоні із проханням підготуватися до зустрічі групи впливових піонерських вожаків, які б хотіли вивчити скаутинг більш детально у Великій радянській енциклопедії 1956 р. видання, було визнано існування скаутського руху в дореволюційній Росії [5].

На західноукраїнських землях з початком Другої світової війни харцери поповнюють лави Польської Армії Крайової, а пластуни – Української Повстанської Армії – “скакут вбивав іншого скаута”.

Пласт у період Другої світової війни

Страждаючи від гноблення Польщею, Румунією та Угорчиною, західні українці мали підстави сподіватися, що будь-які, хай навіть спричинені війною, зміни принесуть покращення умов їхнього існування.

Історична доля розпорядилася так, що карпатські пластуни першими вступили до нової збройної оборони інтересів своєї землі і свого народу. Восени 1938 року тут постала у складі Чехословаччини автономна держава Карпатська Україна. Карпатська Україна змушена перенести свою столицю з Ужгорода до Хуста. В Хусті формується Народна Оборона, що потім стає основою для Карпатської Січі. Пластовий курінь “Самітніх Рисів” творить її штаб, а інші два старшопластунські курені вступають до її складу і стають першими відділами. Саме вони у березні 1939 р., заволодівши зброєю чеських військових, виступили проти мадяр. Вже потім їм на допомогу прийшли січовики.

Безперечно, що в обороні Карпатської України брало участь і немало галицьких пластунів. Командиром Карпатської Січі був уродженець Закарпаття Дмитро Климпуш, штаб якої творився на основі прибулих з Галичини кадрів ОУН, в більшості вихованців Пласта.

За пактом Молотова – Ріббентропа (23 серпня 1939 р.) Радянському Союзу передавалися майже всі західноукраїнські землі. Відколи Німеччина окупувала Польшу і почала підготовку до війни з СРСР, Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери, в недалекому минулому члена старшопластунського куреня “Червона Калина”, на смужці українських земель, що опинилися під німецькою окупацією, також веде активну військову підготовку свого членства до майбутньої війни. Цим питанням знову ж таки займається військовий референт Проводу ОУН(р) і вчорашній пластун Роман Шухевич. Він же очолив один з батальйонів сформованих Дружин Українських Націоналістів.

З початком німецько-радянської війни на схід України видали заздалегідь підготовлені Похідні Групи ОУН. Одну з трьох таких груп, а саме Північну, очолив також вихованець станиславівського Пласта Микола Климишин. Відразу ж після початку війни зусиллями ОУН(р) – “бандерівцями” у Львові проголошено акт відновлення Української Держави, сформовано уряд під керівництвом Ярослава Стецька. До нього входять і вихованці Пласта.

З відновленням власної держави активізуються намагання пластунів відновити повноцінне функціонування Пласта. Один за одним виникають пластові відділи і навіть організовують проведення таборів. У 1942 р. при Українському Центральному Комітеті у Львові підпільним Пластовим Центром було засновано на пластових принципах організацію “**Виховна Спільнота Української Молоді**” (ВСУМ) під керівництвом К. Паліїв та Р. Олесницького.

Виховні Спільноти існували при школах легально, з відома дирекції і якоюсь мірою навіть були підконтрольні їй та надавали допомогу в проведенні організаційних заходів. ВСУМ проіснували до 1944 року, тобто до часу приходу на західноукраїнські землі радянської влади, після приходу якої ряд членства виїхало разом з батьками на схід, а інші поповнили ряди УПА та СС дивізії “Галичина” – “безплідної інтерлюдії між ОУН та німцями... куди ввійшли добровольці, що керувалися суперечкою патріотичними почуттями і вірили в те, що творять підвальні майбутньої української армії для боротьби з більшовизмом” [17, с. 579].

Німецьке командування вороже поставилося до відновлення Української Держави, і тому наступним етапом дій ОУН(р) було розгортання масової боротьби проти німецьких окупаційних

військ. Проводиться активний вишкіл старшинських кадрів у підпільних таборах.

Врешті формується Українська Повстанська Армія, також з членів Пласта. У недовгому часі, з 1943 року, її Головним Командиром стає Роман Шухевич, а шефом Штабу Дмитро Грицай-“Перебийніс”, член куреня “Чорноморці”. Після загибелі Романа Шухевича пост Головного Командира УПА займає вихованець Пласта Василь Кук.

У підсумку можна стверджувати, що тисячі вихованців Пласта взяли участь у цих Визвольних Змаганнях і виконали свій святій обов’язок, як вони його розуміли, заради “Бога і України”, хоча і припустилися кривавих помилок стосовно українців під Радянською владою.

Розглянемо четвертий етап – відродження (1990 – сьогодення) скаутського руху у пострадянській Україні.

Відродження скаутського руху відбулося після 1991 р., коли припинив існувати СРСР. Він відродився в усіх посткомуністичних країнах, що взяли напрямок на демократичний розвиток та міжнародну інтеграцію, але цей процес проходив неоднозначно внаслідок того, що скаутському руху доводилося відновлювати свою соціальну значимість та традиції на фоні загальної економічної та ідеологічної нестабільності.

У 1998 р. у Вірменії відбувся міжнародний семінар “Соціальна роль скаутингу в пострадянському суспільстві”, де були наглядачі і з України. На семінарі було визначено основні потреби пострадянського суспільства та, як зазначив В. Акопян, експерт-соціолог, “скаутськое движение может сыграть значительную роль в реализации потребностей, стимулировать еще более активную деятельность в этом деле, помочь налаживанию отношений между нашими народами, воспитать в этом духе будущих политиков” [13]. Також були розглянуті на прикладах діяльності національних скаутських організацій можливості скаутингу для вирішення таких соціальних проблем, як дитяча неписемність, бідність молоді, правопорушення неповнолітніми, молоді ветерани війни, міжкультурна толерантність та терпимість.

Як зазначив В. Ломейко, спеціальний радник генерального директора ЮНЕСКО, “идеалы ЮНЕСКО и идеалы скаутинга – вот то, что жизненно необходимо для молодого поколения всех стран, в том числе для евразийского пространства. Именно идеалы культуры мира, которая должна заменить культуру войны, и идеалы скаутинга – вот то, что может и должно стать главным содержанием в воспитании нашей молодежи” [13].

Відновлення руху в Україні відбулося з відновлення діяльності скаутських організацій місцевого рівня: Керчі, Харкова, Одеси, Львова, Севастополя, Дніпропетровська, Миколаєва та ін.

Загалом період відновлення скаутської діяль-

ності можна також назвати періодом формування та відновлення діяльності Всеукраїнських організацій, таких як Асоціація українських скаутів (АСУ), Січ, Асоціація гайдів України (АГУ), Організація українських скаутів, Федерація скаутів України (ФСУ), СПОК, Пласт.

З 1990 року завдяки І.Р. Юхновському та іншим представникам української інтелігенції Пласт відроджується в Україні. 29 грудня 1992 року Міністерством Юстиції України організація “Пласт” зареєстрована на Всеукраїнському рівні. Також розпочинає своє відродження харцерство. Обидві організації значно відділені від традиційного скаутського руху.

На сьогодні Пласт є більш діаспорною організацією, аніж тією організацією, що поєднала скаутів, дітей та молодь в межах країни, – це наслідок багатьох спроб “пластових ортодоксів” монополізувати скаутську ідею як виняткове право Пласта, як родонаочальника скаутського руху у Львові. Силами тих же самих ортодоксів надається скаутській (в пластовому розумінні) ідеї націоналістичного і греко-католицького забарвлення, в результаті чого до Пласта не входить жоден представник національної та релігійної меншини. В Україні пластуни здебільшого згуртовані у західних областях, хоча є осередки у Києві, Дніпропетровську, Севастополі.

Львівське Харцерство також все більше віддалилося від традиційного харцерства ZHP. Поступово Польське Харцерство в Україні (офіційна назва, хоча насправді його можна назвати Проектом Чаковського – Адамського) перетворилося на “сателіта” Національної скаутської організації України “Пласт”. З іншого боку, ХПнУ перетворювалось на відверту шовіністичну організацію, яка не мала жодного відношення до ZHP, ані до харцерства, ані, тим більше, до скаутського руху. На сьогоднішній день ХПнУ фактично не існує.

Література

1. Kroonenberg Piet J. The Undaunted. Keeping the Scouting Spirit Alive. – Geneva, Switzerland, 1998.
2. <http://www.eurasiascout.org>. – сайт Регіонального Бюро Євразії Світового Скаутського Бюро (СОСР) у с. Краснокам'янка, м. Ялта.
3. Анохин А.К. Спутник юного разведчика. – Київ: Книгоиздательство И.И. Симоненко, 1915.
4. Бажанський Михайло. Скорочена історія українського Пласта // Пластовий шлях. – 1988. – Ч. 2-3 (85-86). – С. 50-58.
5. БСЭ. – М., 1956. – Т. 39. – С. 216-217.
6. Довбищенко В., Решетников О. Скаутинг: Словарь-справочник / Региональное бюро Евразии. – Ялта-Гурзуф, 2001.
7. Конституция Всемирной организации скаутского движения. – Ялта-Гурзуф, 2000. – 19 с.
8. Крайнов Г. Скауты в России // Отечественная история. – 1993. – № 5. – С. 207-211.
9. Крооненберг П. Несломленные. – Ялта-Гурзуф: Изд. Регионального скаутского бюро Евразии, 2000. – 72 с.
10. Крупская Н.К. Воспитание молодежи в ленинском духе. – М.: Педагогика, 1989. – 320 с.
11. Кудинов В.А. Большие заботы маленьких граждан / Предисловие А.Я. Лейкина – М.: Молодая гвардия, 1990. – 240 с.
12. Кудинов В.А. Детское и молодежное движение в России в XX веке. – Кострома: КГУ, 2000. – 144 с.
13. Международный семинар “Социальная роль скаутинга в постсоветском обществе”, 22-23 апреля 1998 г., Ереван, Армения. – Ялта-Гурзуф: Изд-во Регионального Бюро Евразии, 1998.
14. Окаринський В.М. Український скаутський рух (1911-1944): Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2001. – 15 с.
15. Січ О. Пласт: нарис витоків, історії, сьогодення. – Івано-Франківськ, 1999. – 80 с.
16. Сокольский А. История русского скаутизма (1909-1918) // Опыт. – 1955. – № 19. – С. 26-29.
17. Субтельний Орест. Україна: історія / Пер. с англ. Ю.І. Шевчука; Вст. ст. С.В. Кульчицького. – 3-те вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1993. – 720 с.